

aki szól az ígén keresztül – ez volt az, amit mindig a legjobban szerettem és a legjobban tiszteltem Kozma Zsoltban.

Egy másik dolog, aminek nagyon örültem annakidején, és nagyon tiszteltem ezért is, az volt, hogy amikor Ceaușescu még élt (már lelépett, de még élt), kezdeményezésére gyorsan összehívták azokat a régi diákokat, akik kiválóak voltak, de akiket nem lehetett felvenni a Teológiára. Két héttel később ezt már nem lehetett volna megtenni. De akkor a bányák mélyéből, a büntetőszázadokból és mindennél is inkább összeszedték ezeket a diákokat, akikből – ahogy én ezt megismerhettem –, mind a mai napig a legkiválóbb évfolyam született a kolozsvári Teológián.

Tehát: az egyik a lélek mélysége, a másik pedig az a gyors ráérzés, hogy „most kell cselekedni”.

Így szerettem én ifjúkorától kezdve. Később nagyon jó barátságba kerültem vele, s remélem, hogy ő is úgy gondolja: igazi lelki barátságban lehettem vele, ismerhettem meg és szerettem őt, Kozma Zsoltot.

(Varga László)

Vajon érted-é, akit olvasol?

Kicsoda érthetné Kozma Zsoltot, ha csak valaki meg nem magyarázza. Azt hittem: Tunyogi Lehelnek ez sikerült ebben a könyvben. Végigolvastam a kötetet és azóta még sokat lapozgattam benne, és úgy vettem észre, hogy maradéktalanul neki sem sikerült.

Amikor e könyvbemutató ürügyén szólok Kozma Zsolthoz (aki barátjának nevezett – és ezt örömmel fogadom és viszonzom –, remélve, hogy sikerül őt megtanítanom a liberalizmust szeretni, neki pedig sikerülni fog velem a liberalizmust meggyűlöltetni), akkor olyan kulcsszót vezetek be, amelyre iránta érzett tiszteletem és szeretetem jele: „utol-járó előljáró”. Olyan előljáró, akit legtöbbször „utol-járó”-ként ismertem meg. Ötöle származik a mondás – mert nagyon sok jó teológiai mondat származik tőle –: „Jézus Krisztus óta a farizeusok nem elől, hanem hátul ülnek.” Amíg a Teológián tanított, Kozma Zsolt leghátul ült a préceseken, amelyeken mindig jelen volt. Amióta pedig nyugdíjba vonult, legelől ül az akadémiai istentiszteleteken. Most már nem is tudom, hogy saját megítélését mikor követte igazán...

Elöl és hátul. Van nálam egy írása, amit féltve őriztem, nehogy valami egyházi zsinat elé vagy magas méltóság kezébe kerüljön, mert ez a címe – és most mindenki vegyen papírt és ceruzát és írja le –: „Mieg és kentere”. A könyvben is olvashatjuk a címet és a hozzá tartozó szöveget. Visszafelé kell olvasni és akkor rájövünk, hogy miről beszél: eretnekségeim. Tehát „hátról” kell olvasnunk Kozma Zsoltot, hogy rájövünk: a Magyarországi Református Egyház aranygyűrűs doktora, két teológiai intézet tiszteletbeli doktora, egy harmadiknak pedig tiszteletbeli professzora eretnekségeket rejtett magában, és ime, most publikussá tette ezeket. Azt gondoltam, hogy olyan jó barátja vagyok, hogy reám bízza féltve őrzött titkait, és kiderül, hogy ezeket más is megismerheti. (Gondolom attól félt, hogy írását én talán soha nem fogom elővenni.)

Azért is „utol-járó előljáró”, mert utoljára, azaz csak ebből a most megjelent könyvből tudtam meg, hogy leckét adott fel nekem, mégpedig nehezen megoldható, „bogra kötött” leckét: nekem, azaz pontosabban nekünk, rendszeres teológusoknak kell megoldanunk a homiletika problémáját. Tehát amit nem tudtak megoldani a kereszténység első prédikátora, Péter óta egészen Ravasz Lászlóig és Kozma Zsoltig, azt most oldják meg a rendszeres teológusok. Köszönöm a feladatot. Töprengeni fogok rajta.

„Utol-járó előljáró” abban a tekintetben is, hogy én hamarabb ültem a Kali Gyöngyi [ti. Kozma Zsoltné] asztalánál, és ittam a konyakját, mint Kozma Zsolt. Amikor két évtized után Gyöngyivel újból találkoztunk, már Kozma Zsoltné volt, és négy gyermek édesanyja. Büszke vagyok, hogy gyermekeik cseperedését közelről láthattam. Kicsi Zsoltot [ti. ifj. Kozma Zsolt] mai napig csodálom térben-látásáért, amelyel matematikus fiamat segítette egy mértani feladat megoldásában, s örültem,

amikor később együtt diákoskodott Bukarestben tanuló másik gyermekünkkel. Emese még vakációzott is nálunk, a kamaszodó Lászlóval és Endrével még fociztunk is együtt. Lászlótól ezen kívül nemzet-szeretetet is tanultam, egészen sajátos módon, Endrének pedig a helyállását mai napig tiszteltem.

Elöljárónk Kozma Zsolt, de azért nem úszta meg azt, ami manapság az egyházban és a magyar közéletben is elég gyakori, ahol az emberek egymást nyírják, sőt kinyírják: én is nyírtam Kozma Zsoltot. Amikor kezembe került, igen. Majd meglátják [ti. a könyv képmellékletében], miként.

„Utoljára elöljárónk” kezd feledékeny lenni. Ha valakinek az irodalomjegyzéke háromszáz címet tartalmaz (és – örüljenek a tanítványok! – írásainak egyharmada még a fiókban van), akkor miként lehet az, hogy egyik könyve nincs a felsoroltak között. Én legalább is nem lettem a Teológiai idegen szavak, kifejezések, szólások szótárát. Sok más olyan könyve van kezem ügyében, amit naponta használok, de ezt igazán sűrűn használok, nem tudok megenni nélküle.

Summa summarum: hálás vagyok az Úristennek, hogy valamennyire – nem megértettem Kozma Zsoltot, de – közel kerülhettem hozzá; és hálás vagyok, hogy Kozma Zsolt által is közelebb kerülhettem az Úristenhez.

(Juhász Tamás)

Emlékek és tények Kozma Zsolt beszélgető-könyve nyomán²

A Kozma Zsolttal való személyes megismerkedést Makkai Sándornak köszönhetem. De nem azért, mert 1995-ben nála doktoráltam az egykori püspök, majd debreceni professzor munkásságából, hanem azért, mert az 1991. november 8-án, a kolozsvári Farkas utcai templomban tartott Makkai-emlékünnepevényen együtt tarthattunk előadást. Akkori előadásának tőle kapott, vékony átütőpapírra írt másolatát a mai napig felteve őrzöm. Kozma Zsolt Makkai teológiai gondolkodását három fogalom köré csoportosító, „Hit, egyház, nemzet – Makkai Sándor látásában” című előadása³ közben majd kiugrottam a bőrből. Abban a számomra feledhetetlen, torokszorogató légkörben és demonstratív Farkas utcai tömegben, szinte bekezdésenként tört fel bennem az igenlés: „Igen, ezt én is így gondolom!” Amit most Kozma Zsolt mond, az bennem is megfogalmazódott Makkaival kapcsolatban, én is így látom. Nagy dóziszban, hitelesen és szentséges körülmények között kaptam megerősítést afelől, hogy Makkai életműve, mint doktori téma rám talált, megragadott, társamul szegődött és ugyanakkor Isten elém hozta azt az embert, akit Ő jelölt ki számomra témavezetőül, és akin keresztül megerősítő visszaigazolásal áldotta meg azt a merészségemet, hogy Barcza József debreceni kutatóprofesszor helyett elvállaltam a jeles alkalommal a beugrást.

1991. november 8-tól Kozma Zsoltra úgy tekintek, előadásait úgy hallgatom, írásait úgy olvasom, mint aki referencia-embereim egyike. Ott van azon kevesek táborában, akik számomra „kontroll-emberek”, „kontroll-személyiségek”, akik megmérik a szavaimat, gondolataimat, akik őszinte szívvel tudnak bírálni és eligazítással megajándékozni. Akkor is, ha a fizikai távolság miatt – sajnos – nem találkozunk túl sokat, azért az észjárása, a mentalitása számomra jelen van. S ahogyan az a referencia-embereimmel lenni szokott (vele is így van): dialógusban lenni velük – életszükséglet. Megmérnek és hozzájuk mérhetem magam.⁴

Biztosan sok összetevője is van ennek a hullámbossz-azonosságnak, de közülük is kiugrik néhány, ami engem, a fiatalabb pályatársat feltétlenül megerősít:

² Elhangzott Nagyváradon is, 2009. október 30-án.

³ Megjelent: Kozma Zsolt: Hit, egyház, nemzet – Makkai Sándor látásában. In: *Protestáns Szemle* 1992/1, 8–11., valamint Kozma Zsolt: *Önazonosság és küldetés*. Kolozsvár 2001, 105–108.

⁴ Vö. Makkai Sándor: *A nagy személyiségek nevelői jelentősége*. Különlenyomat az *Atheneum* 1913. évfolyamából, 17.